

Metoda komplexní dokumentace nemovitých a movitých kulturních památek

Rozsáhlé i drobnější stavební a restaurátorské zásahy do památkových objektů kladou stále vyšší nároky na způsob dokumentační práce, která nutně musí těmto akcím předcházet, ale také je doprovázet v průběhu realizace. Je totiž třeba zaznamenat proměny objektu z hlediska obecné metodologie památkové péče, dějin umění, architektury atd. Tyto skutečnosti si vynucují nové přístupy k technice a metodě dokumentační práce.

V souvislosti s připravovanou generální opravou kostela sv. Klimenta v Praze na Starém Městě vznikla potřeba co nejpodrobnější dokumentace celého objektu a jeho zařízení. Neobyčejná kvalita a bohatství vnitřní výzdoby i architektury samotné si vynutily vytvoření nové týmové metody práce, jejímž hlavním cílem je postihnout objekt co nejkomplexněji se zachycením všech detailů a jejich stavu. Byly totiž např. vyslovovány pochybnosti, zda se vůbec podaří znovu sestavit oltáře, na nichž je iluzivním způsobem navrženo několik desítek plastických jednotek pomocí různých skob, háků, nosných tyčí a drátů.

Obecněji je smyslem této metody získání co nejrozsáhlejšího a nejúplnějšího dokumentačního bloku pro jednotlivé objekty, které jsou zapsány do Státního seznamu nemovitých i movitých památek. Tedy informace o nemovité kulturní památce a o movitých památkách v ní uložených, či přímo ji dotvářejících podle původních záměrů architekta.

Jednotlivé součásti dokumentačního bloku, jak jsou níže rozebrány, mohou být vzájemně propojeny systémem číselných odkazů a znaků tak, aby byla umožněna úplná kontrola nad podobou předmětu nejen v případě provádění generálních oprav, kdy je například nutno rozebrat oltáře, varhany, nábytek atd., ale i pro případ živelných pohrom postihujících celý objekt, či jiných mimořádných okolností (krádež atd.). Celý systém je tedy mj. budován pro co nejpresnější rekonstrukci dochovaného situování jednotlivých prvků se zřetelem na eventualitu částečného nebo úplného zničení objektu a na potřeby následných rekonstrukčních prací.

I. Textová část dokumentačního bloku

I. 1. Nemovitá památka. Textová část zde slouží jako doprovod fotodokumentační části a zahrnuje především:

- a) seznam a stručný popis ikonografie, map, plánů a zaměření
- b) seznam a stručný popis fotografií exteriéru i interiéru, týkajících se architektury, urbanistických vztahů a zdobných prvků
- c) seznam a stručný popis fotogrammetrických zaměření kleneb, fasád štukové výzdoby a fresek (pokud byla tato zaměření provedena) a zaměření profilací oken, dveří, ostění atd., pokud byla provedena klasickou metodou.

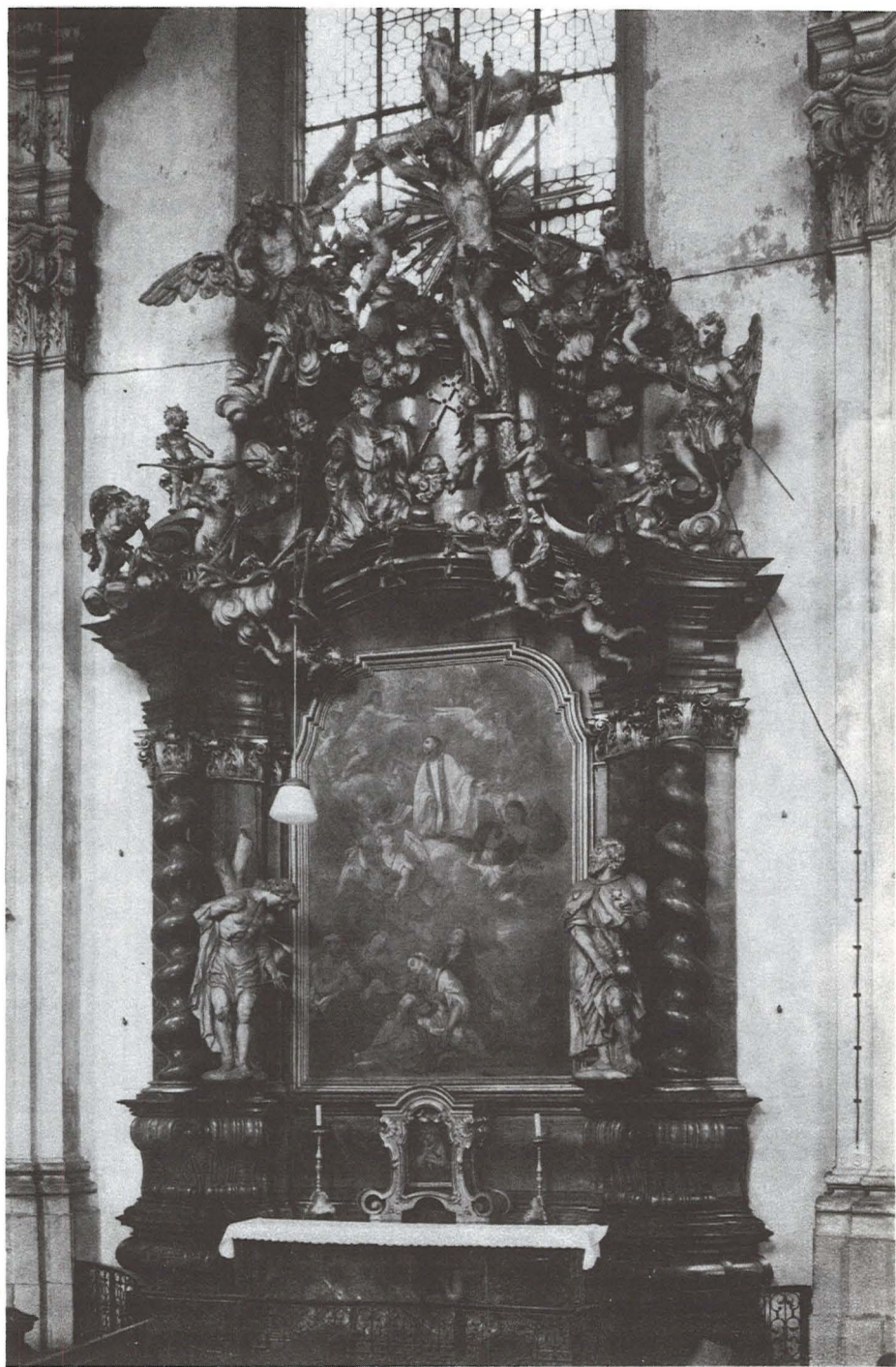
I. 2. Movité památky. Textová část slouží jako doprovod fotodokumentační části a dále obsahuje samostatný soupis jednotlivých součástí mobiliáře a zařízení včetně jejich detailů. Obsahuje tedy:

- a) seznam a stručný popis fotografií mobiliáře a zařízení
- b) seznam a stručný popis fotogrammetrických zaměření, popřípadě měření klasickou cestou
- c) samostatný soupis jednotlivých součástí mobiliáře a zařízení.

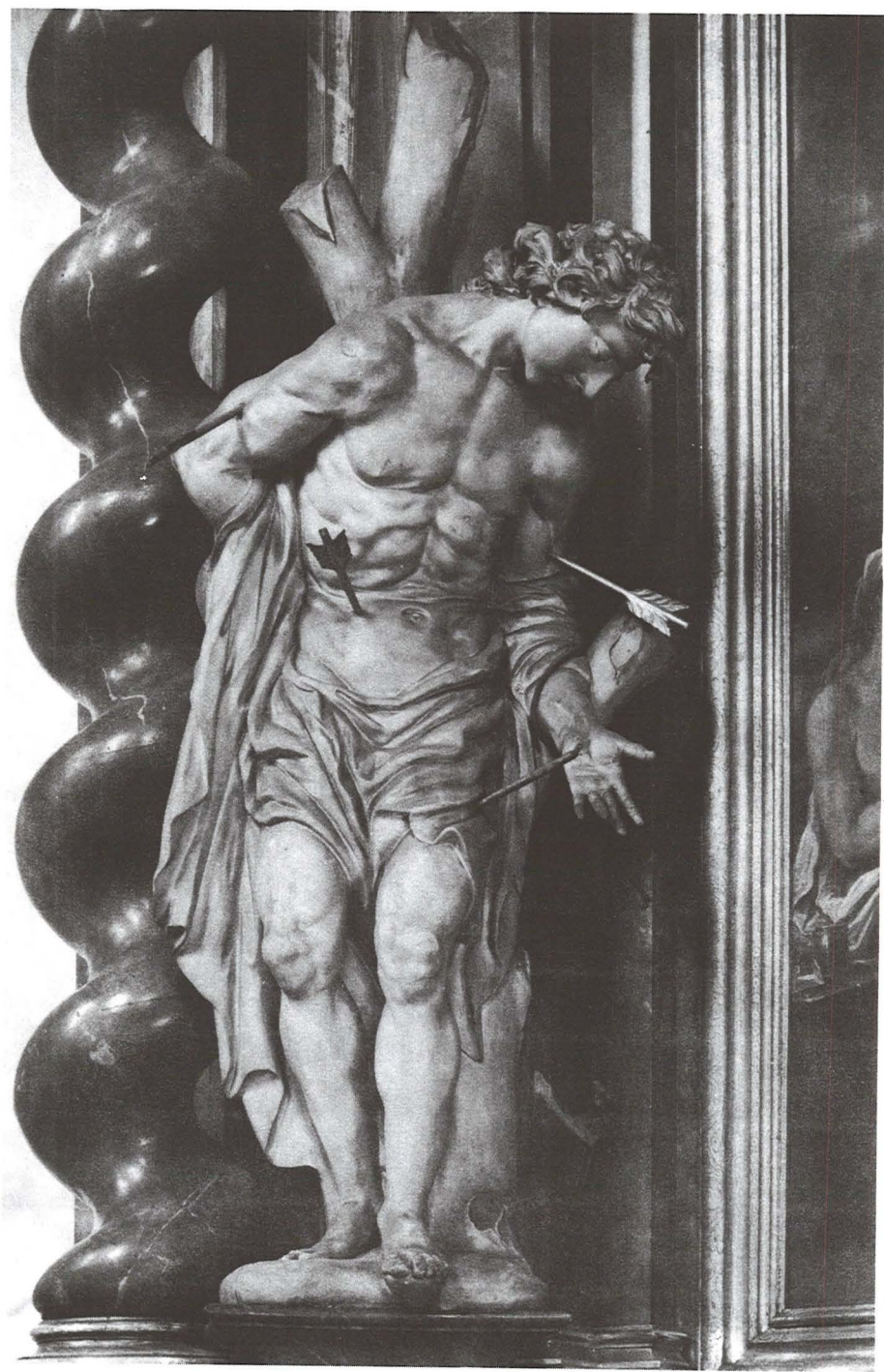
Tato třetí část se postupně zabývá jednotlivými součástmi mobiliáře a zahrnuje podrobné popisy jednotlivých snímatelých komponent, tj. sochařské výzdoby, ornamentálních částí, obrazů, relikviářů, nábytku atd. Tento soupis má dva stupně. Je proveden předběžně před začátkem opravy a obsahuje u každé položky Státního seznamu číslovaný souhrn všech rozpoznatelných detailů, které jsou snímatelé. Takto provedený a rozmnožený soupis slouží jako podklad pro další práci restaurátorů a jiných pracovníků zúčastněných na opravě. Dále může sloužit evidenci pohybu jednotlivých součástí mobiliáře, místa jejich provizorního uložení atd., po celou dobu opravy. Slouží zároveň jako základ pro konečnou podobu tohoto soupisu, která vzniká při vlastní práci na snímání jednotlivých součástí výzdoby. Příslušný pracovník je přítomen tomuto snímání a vede si co nejpodrobnější záznamy o materiálu, povrchové úpravě, způsobu uchycení atd. Na základě těchto záznamů potom vzniká konečná podoba soupisu. Ta bude jednak sloužit při opětném sestavení památky po skončení restaurátorských prací, jednak bude mít trvalou badatelskou hodnotu při studiu příslušné problematiky dějin umění a uměleckého řemesla. Uchovává totiž údaje o tom, do jaké míry byla památka před rozebráním v intaktní podobě (použití starých hřebíků, skob, nosníků) a do jaké míry byla již rozebrána při starších restaurátorských zásazích. V neposlední řadě také fixuje údaje o stavu památky před rozebráním, neboť do tohoto stavu se památka v absolutní podobě již nikdy nevrátí.

Každá součást mobiliáře je označena evidenčním číslem Státního seznamu a jednotlivé detaily výzdoby jsou též číslované, vždy od čísla 1. Tato čísla jsou připevněna při snímání na příslušný předmět, s nimi putuje do restaurátorské dílny, s nimi se znovu vrací na své původní místo. Existuje tedy přesná kontrola původního umístění např. i v případě ornamentální výzdoby, která může být po sejmutí snadno zaměnitelná.

Dále bude v konečné podobě u každé položky tohoto soupisu uvedeno číslo fo-

Kostel sv. Klimenta, celek oltáře sv. Františka Xaverského

Kostel sv. Klimenta, socha sv. Šebestiána na oltáři sv. Františka Xaverského, vlevo od hlavního oltářního obrazu

tografie, na které (popř. na kterých) je příslušný detail zachycen. Tímto způsobem je zajištěna vazba mezi textovou a fotografickou částí dokumentace.

II. Fotografická část dokumentačního bloku

II. 1. Nemovitá památka. Tato část fotodokumentace je dále členěna do tří hlavních oddílů:

a) ikonografie, mapy, plány, zaměření. Zahrnuje fotografie zachované plánové dokumentace (popř. i reprofotografie). Dále přehled vybrané ikonografie týkající se objektu a map zachycujících vývoj urbanistické situace. V otiscích, příp. reprosnímčích by sem měla být zahrnuta i všechna dostupná zaměření

b) exteriér objektu včetně dálkových pohledů a urbanistických vazeb. Tento oddíl je uveden sérií dálkových pohledů, které jednak zachycují architektonický celek a jeho urbanistickou vazbu na historické prostředí z různých úhlů, pohledů a vzdáleností. Od celků je potom postupováno k jednotlivým detailům fasády (typy hlavic a patek, profilace šambrán, štítové čučky, střechy atd.).

Dále je třeba se pokusit o několik záběrů, které mají dokumentovat prostorové vazby objektu a jeho nejbližší okolí, čili „zevnitř ven“.

Kostel sv. Klimenta, socha sv. Šebestiána. Vrstevnicové vyhodnocení snímků provedených dvoukomorovou fotogrammetrií

c) interiér včetně detailů kleneb, štukové výzdoby a fresek. Budou zde obsaženy ty části interiéru a vnitřní výzdoby, která svým charakterem patří do sféry nemovitých památek. Od celkových pohledů na architektonické utváření vnitřního prostoru včetně pohledů z různých úrovní, pohledů do schodišť, chodeb, pavlačí atd., k polocelkům architektonických článků interiéru a jejich detailům. Například štuková výzdoba bude v případě individuálně vytvářených výzdobných prvků dokumentována kompletně, v případě opakujících se prvků ve výběru. Do tohoto oddílu patří také dokumentace podlah (mramor, parkety atd.), freskové výzdoby (z hlediska ikonografického, popřípadě i z hlediska jednotlivých fází restaurátorských prací), půdních prostor, rubů kleneb, krovů, sklepů, krypt).

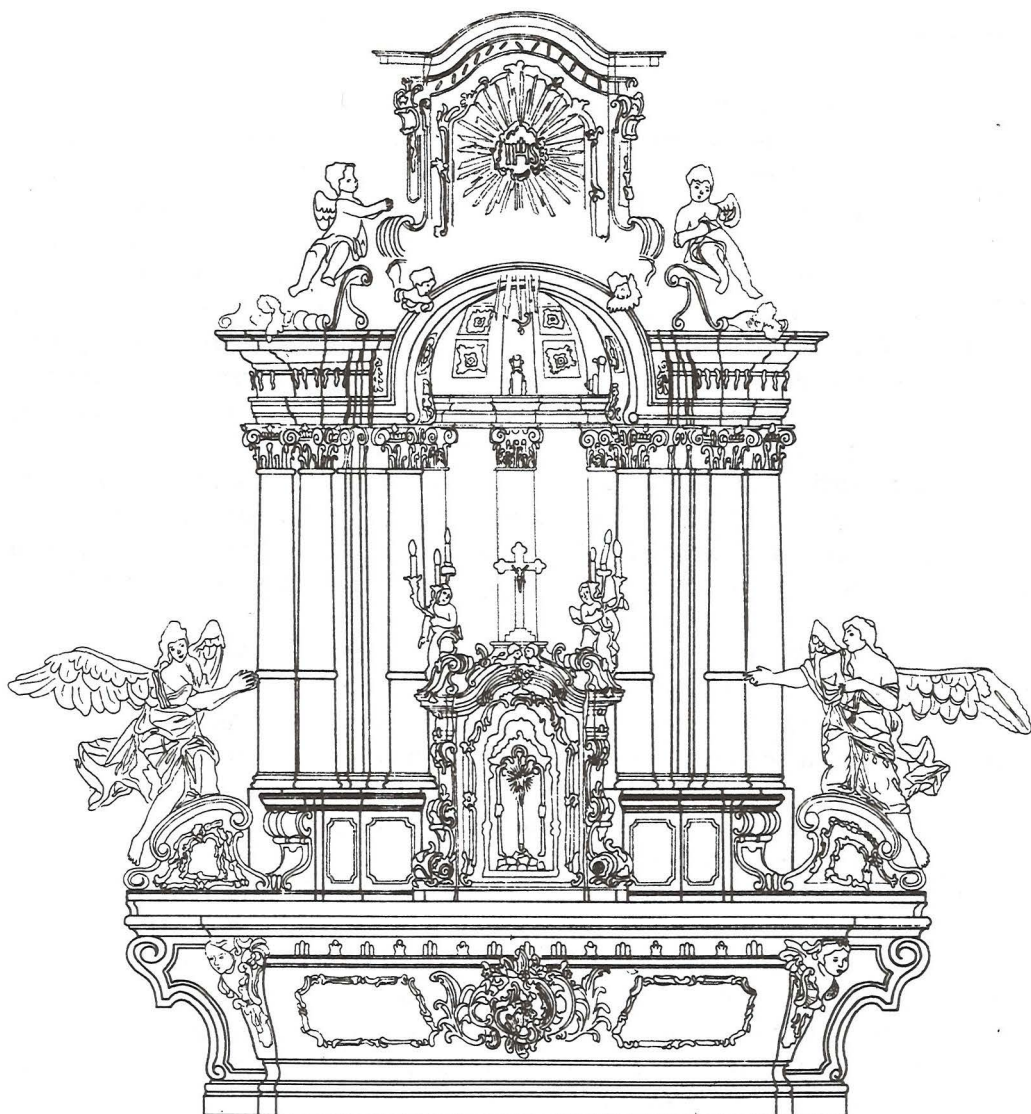
II. 2. Movité památky. Tato část navazuje přímo na předcházející. Postupné sledování objektu od celkových záběrů zachycujících urbanistické vztahy k detailům exteriéru a architektonickému řešení interiéru pokračuje zpracováním jednotlivých položek mobiliáře a zařízení, opět do všech detailů. Je dodržován postup od celku k detailům. Musí být dbáno na to, aby opravdu každá část výzdoby byla zachycena alespoň na jednom detailnějším záběru. To znamená vytvořit např. u složitějšího oltáře průměrně 25—30 fotografií, v případě kostelních lavic, pokud jejich čela vykazují individuální rysy, musí být fotografováno každé zvlášť, u dveří musí být fotografovány závěsy, zámek atd.

Takto získaná fotodokumentace slouží opět jednak pro účely základní evidence a dokumentace památek obecně, jednak jako velmi cenný podklad pro práci restaurátorů při sestavování památky. Zároveň umožňuje pracovníkům památkové péče podrobnou kontrolu správnosti osazení plastik i jiných prvků, což je například v případě složitých barokních mobiliářů nesmírně důležité. V neposlední řadě pak je cenným zachycením stavu památky před opravou a nabývá badatelské hodnoty i svou podrobností a komplexností.

Základní dokumentace pořízená před zahájením oprav může být postupně doplněna fotografiemi jednotlivých významnějších děl po skončení restaurátorských prací. Budou sledovat jiný cíl než fotografie v restaurátorských zprávách — budou mít na zřeteli celkový systém dokumentace objektu. V některých případech totiž vznikne unikátní soubor fotografií, který nebude možno pořídit po opětovém sestavení památky, neboť možnost detailní soliterní fotodokumentace jednotlivých součástí výzdoby se naskytá velmi zřídka.

III. Fotogrammetrické zaměření

Fotogrammetrické zaměření tvoří třetí část komplexní dokumentace objektu. Tato moderní metoda měřické práce se v památkové péči používá již delší dobu při zaměřování architektur, je však možno ji s úspěchem použít i při dokumentaci movitých památek.

Kostel sv. Klimenta, hlavní oltář. Vyhodnocení snímků provedených dvoukomorovou fotogrammetrií

III. 1. Nemovitá památka. Může být provedeno zaměření všech fasád, kleneb, štukové výzdoby, fresek, je možno vyrobit i řezy objektem. Celý systém je možno kombinovat s klasickými měřickými metodami v místech, kde není z technických důvodů možno použít fotogrammetrie.

III. 2. Movité památky. Pomocí dvoukomorové fotogrammetrie je možno vyhotovit zaměření oltářů, varhan, kazatelen, ale i složitějších součástí mobiliáře jiného cha-

rakteru. Tato měření se postupně vyhodnotí a vzniklé plány jsou vyhotoveny ve více exemplářích. Ty mohou pak sloužit restaurátorům při konečném sestavení památky (přesné zaměření a evidence každého detailu), jsou použitelné jako grafický podklad při vzniku restaurátorské zprávy, neboť je na ně možno graficky vyznačit použití materiálů, rozsah dořezaných a jinak nahrazených částí, z nichž je památka sestavena, to vše podle číslování uvedeného v textové části dokumentačního bloku. Tímto způsobem bude opět fotogrammetrické zaměření navázáno číselnými znaky na celý systém, tedy na část textovou i fotografickou. Právě možnost vzájemné kontroly a doplnění slovního popisu, obrazového zachycení a přesného zaměření se může stát rozhodující pomůckou při konečném sestavování památky po opravě, ale i v budoucnu při případné rekonstrukci v případě poškození.

Fotogrammetrické zaměření také umožňuje získat vertikální, horizontální i hloubkové řezy měřeným objektem, a tím usnadňuje rekonstrukci kteréhokoliv plastického tvaru. Tato metoda řezů je velmi pracná, je však možno k ní přistoupit až v případě potřeby, jinak stačí mít uloženy dvě fotografické desky zaměření.

Jednotlivé aspekty vypracování celého dokumentačního bloku v sobě pochopitelně tají mnoho problémů, zde je bylo možno vyložit pouze stručně. V části zaměřené na architekturu tato metoda rozšiřuje a doplňuje stávající dokumentační strukturu založenou na sbírkách pasportů, nálezových zpráv a plánové dokumentace. Pro movité památky vytváří nový kvalitativní stupeň dokumentace, založený na podrobném zpracování částí mobiliáře, jdoucím za hranice povšechného popisu a sumární fotografie, jak tomu bylo dosud.

Tato metoda se také snaží překlenout některá hluchá místa v systému dokumentačních informací, tj. ty části objektů, které nebyly důsledně zpracovány ani mezi movitými, ani mezi nemovitými památkami. Jedná se například o drobnou architektonickou plastiku, nástěnné či nástropní malby atd.

Je použitelná zejména v těch případech, kdy objekt a jeho zařízení tvoří určitý celek (zákonitosti vnitřních vazeb mohou být různé), ale i tehdy, chybí-li v objektu přímo zapsané movité památky. Se značnou částí vybavení domu totiž můžeme metodicky nakládat jako s movitou památkou. Máme na mysli například profilace a kovářské vybavení dveří, oken, ostění, stáří skla v oknech a dveřích, zpracování podlah, zábradlí, krovů atd. Její použití lze tedy předpokládat pro paláce, měšťanské domy, kostely, popřípadě i pro úřední budovy koncipované jednotně po stránce architektonické i vnitřním vybavením.

Je nepoužitelná u jednotlivých movitých kulturních památek, které nemají jakoukoli souvislost s objektem, ve kterém jsou uloženy či umístěny, přičemž jejich hmotná struktura je nekomplikovaná. Například závěsné obrazy nebo drobná plastika umístěná v úřední budově, která sama není ve Státním seznamu zapsána. V těchto případech se lze těžko dostat za hranice prosté soupisové metody, zahrnující fotografii, popis a záznam o umístění. V případě strojně-početního zpracování

celého fondu památek bude však možné tyto jednotlivé movité památky zpracovávat stejným způsobem jako památky dokumentované komplexní metodou, neboť základní znaky určující tyto památky zůstávají shodné.

Výše popsaná metoda je ve své úplnosti nejlépe použitelná u objektů, které se připravují ke generální opravě, neboť některé fáze vzniku dokumentačního bloku jsou závislé na stavbě lešení a na momentu snímání jednotlivých součástí výzdoby. Ve svých základních rysech je však použitelná i pro ostatní objekty.

Způsob, jakým tato metoda zpracovává movité památky, vychází z předpokladu, že bez co nejpodrobnějšího, až „archeologického“ poznání zkoumaného materiálu nelze na cestě za poznáním starších dějin umění učinit další krok. Vychází z přesvědčení, že hmotná podstata děl k nám může hovořit stejně výmluvně jako pramenný materiál o nich. Neboť rozhodneme-li se například k ikonologickému rozboru oltářního celku, musíme si být jisti, že jej nalézáme v tom stavu, v jakém byl vytvořen. Zdánlivě pozitivistické zjištění, že plastika je připevněna strojově vyrobenými hřebíky, před námi otevírá drama proměny uměleckého díla v čase jeho existence. Budeme pak přesně vědět, proč hledáme na těle oltářní architektury sebemenší stopy po původním přichycení plastiky, vyznačujícím se čtvercovým nebo obdélným (podle stáří) otvorem. Z hlediska přísně kritického musíme totiž odmítnout předpoklad, že osoby, které před námi jednotlivé plastiky opravovaly a snímaly, projevíly absolutní cit pro problém přesného navrácení jednotlivých děl do původního stavu.

Další možnosti použití této metody, jejího upřesnění a propracování jednotlivých jejích částí může ověřit pouze praxe. Po prvních zkušenostech se například ukazuje, že u fotogrammetrie bude účelné kombinovat techniku jednokomorové a dvoukomorové fotografie vzhledem k tomu, že kresebné vyhodnocení dvoukomorového zaměření je značně pracné. Ze snímku vytvořeného jednokomorovou metodou je možné rychle s malými finančními náklady reprodukovat na planfilm zvětšeninou v měřítku a s ní pracovat jako se zaměřením, jak bylo výše uvedeno. Zato je možno pořídit dvoukomorovou metodou více snímků včetně detailů, fotografické desky tohoto zařízení uložit a použít jich až v případě bezprostřední potřeby.